

Микитюк Юлія Сергіївна, курсант 1 курсу
ННІ № 1 НАВС;
Науковий керівник: Булик І. Л., викладач
НАВС, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Право на освіту громадян України є невід'ємним елементом правового регулювання будь-якої держави. Одним з ключових прав, закріплених у ст. 53 Конституції України, є право людини на освіту.

Утвердження і забезпечення права на освіту в будь-якій країні є одним із найважливіших обов'язків держави. Це зумовлено тим, що освіта в сучасному суспільстві все більше стає вирішальним чинником суспільного прогресу й національної безпеки, важливою складовою всебічного розвитку людської особистості, поглиблення поваги до прав і свобод людини. Зрозуміло, що без необхідної освіти людина не матиме змоги забезпечити собі належні умови життя і реалізуватись як особистість, а також усвідомити й захистити свої права. Високий рівень освіченості населення є важливим чинником, що позитивно впливає на створення сприятливих умов для повної реалізації прав і свобод людини і громадянина. На сьогодні освіта може стати тим міцним стрижнем, що дозволить Україні здолати тривалу кризу й приєднатися до сучасних найбільш розвинутих держав, тому діяльність усієї держави спрямовується на практичну реалізацію права громадян на освіту.

Освіта в усі часи була запорукою розвиненості держави. Перші наукові дослідження, пов'язані з сутністю, організацією, розвитком та управлінням освітнім процесом у суспільстві, відомі людству з часів античної Греції (VII ст. до н. е. - V ст. до н. е.). Серед авторів теорій, пов'язаних з організацією та управлінням у сфері освіти й виховання - видатні вчені та мислителі античного періоду: Аристотель, Сократ, Платон, Демокрит, Протагор та ін.

Філософ Сократ (469-399 рр. до н.е.) розглядав надбання знань людиною як постійний, нескінченний процес, що співпадає із самим життям. Його позиція - це позиція вічного учня («Я знаю, що я нічого не знаю»). Знання він визначав єдиним добром, а невігластво - єдиним злом.

Раціоналістичні ідеї Сократа, що відіграли в майбутньому свою позитивну роль в утвердженні та закріпленні за кожною особою права на здобуття знань як невід'ємного права, були розвинуті його учнем Платоном (427-347 рр. до н.е.). Він визнавав рівність чоловіків та жінок. Позиція мислителя полягає у тому, що знання є добродіями. У праці «Держава» Платон розглядав освіту та виховання як найбільш надійний шлях утворення ідеальної держави. Вперше в історії філософ запропонував державну програму освіти дітей і молоді, яка включала два цикли: перший - призначався для хлопчиків і дівчаток усіх прошарків; другий - тільки для дітей двох вищих прошарків. Право на освіту Платон не визначав як цілісне явище: бути освіченим для воїна - значить володіти воїнськими навичками, а освіта філософа чи ремісника, вважав мислитель, повинна бути зовсім іншою.

Аристотель (384-322 рр. до н.е.) відзначав, що право загалом (і як природне, так і волеустановлене) і право індивіда носять політичний характер та можливі тільки в державі. Він наголошував на тому, що виховання як невід'ємний елемент навчання повинне бути суспільним і однаковим для всіх юних жителів полісу. Але філософ був проти того, щоб зводити навчання до професіоналізму. Велику увагу він приділяв так званім вільним наукам: музиці, гімнастиці, грамоті та малюванню.

Луцій Антей Сенека (біля IV ст. до н. е.) - філософ і оратор епохи імператорського Риму, вважав головним завданням виховання моральне самовдосконалення людини. Проблеми морального виховання висвітлені ним у творах «Листи на моральні теми» та «Моральні листи до Луцилія», де розроблена програма морального самовиховання. У своєму вченні філософ дещо випередив християнські погляди на виховання, вважаючи основним методом виховання спонуку

людини наблизитися до божественного ідеалу. Основна мета виховання за Сенекою - підготовка юнацтва до життя у «співтоваристві богів і людей».

Квінтіліан Марк Фабій (42-118 рр.) протягом 20 років утримував відкриту ним риторичну школу, яка стала першою державною риторичною школою у Римі. Філософ кінцеву мету виховання вбачав у підготовці високоосвіченого оратора: «кожна вільна людина повинна вести активне громадське життя, а це можливо тільки за умови оволодіння ораторським мистецтвом». Він вважав, що всі діти від природи мають певні здібності, проте у вихованні слід враховувати індивідуальні особливості. Починати виховання філософ радив із трьох років, вважаючи, що ранні дитячі враження найяскравіші. З двох систем навчання - приватно-домашньої та суспільної - віддавав перевагу останній, оскільки за такої системи дитина виховується у взаємодії з товаришами, спирається на їх підтримку, усвідомлює свої можливості, сили і все більше наближається до мети - панування над собою. Мислитель високо цінував справжню школу, яка повинна бути для учня життям у мініатюрі. Шкільні товариські зв'язки, на думку Квінтіліана, найдорожчі й найтепліші, тому що на них не позначаються відбитки матеріальних інтересів. У навчанні необхідно допомагати учневі зберегти своє «Я», стати особистістю. Навчання повинне бути радісним, необхідно до нього захочувати. Водночас гостро філософ заперечував проти покарань дітей, особливо тілесних.

Із часом інтерес до освіти та освітянської діяльності не зник, що підтверджується існуючими науковими роботами видатних мислителів різних епох та націй.

Томас Мор (1478-1535 рр.) у творі «Золота книга про найкращий люд і про новий острів «Утопія» написав картину ідеального суспільного ладу, де була б відсутня приватна власність, панувала суспільна організація виробництва й розподілу. У цій картині держава піклується про освіту й виховання своїх громадян. Навчання є загальним для дітей обох статей і ведеться рідною мовою. Поряд з елементарною освітою даються також знання з музики, діалектики, науки числа й

виміру, астрономії. Усе доросле населення «Утопії» може на дозвіллі займатися наукою і мистецтвом у спеціально відведених для цього місцях. Т. Мор проголошував принципи загального навчання, рівноправності освіти для обох статей, висловлював думку про організацію самоосвіти, підкреслював думку про організацію самоосвіти, акцентував увагу на великій ролі праці у вихованні дітей. Він першим висловив думку про знищення протилежності між фізичною та розумовою працею.

Д. Дідро (1713-1784 рр.) вважав джерелом знань відчуття того, що «думки правлять світом», і пов'язував прогрес суспільства з виданням мудрих законів і розповсюдженням освіти. Значну увагу приділяв питанням виховання і навчання.

Видатний педагог та письменник Л. М. Толстой (1828-1910 рр.) також не залишив поза увагою досліджувану сферу. Він зауважував, що єдиний шлях для покращення освіти полягає у тому, щоб вчителі й учні мали спільну основу, яка б визначала вибір предметів, що вивчаються в школі. Такою основою мала бути релігія в душі істинного християнства. Л. М. Толстой стверджував, що необхідним є моральне виховання на основі релігійної моралі, оскільки не може бути моралі без релігії. Він пропагував теорію «неопирання злу насильством», доводив важливість таких якостей характеру особистості, як незлобивість, смиренність та любов до ближніх.

Українські мислителі також досліджували сферу освіти.

Необхідно зауважити, що на сьогодні відсутня єдина думка стосовно існування в Київській державі в дохристиянські часи свідчень про освіту та про її рівень. Зокрема, М. С. Грушевський стверджував, що в давніх джерелах відсутні чіткі та виразні вказівки на існування організованих шкіл у дохристиянський період, що дає нам можливість припустити, що освіта набувалася тоді швидше від поодиноких вчителів і обмежувалася лише навчанням читати. Другим рівнем науки було писання та рахунок, третім - вивчення грецької мови з метою спілкування з вищою ієрархією Візантії. Вінцем освіти було знання таємниць візантійського риторства та стилю. М. С. Грушевський вважав, що на той час не могло бути мови про загальне поширення освіти, оскільки у світських колах

переважна більшість громадян не підіймалася навіть на перший рівень науки, тобто, не вміла читати.

Освіта в Київській Русі виникла у відповідь на потреби розвитку суспільного життя. З цього приводу М.С. Грушевський зауважував, що «запотребування в людях письмених було велике, не тільки для справ церковних, але і для практичного діловодства... попит на писарів і рахунковців в адміністрації княжій, у господарстві боярським, у діловодстві купецьким мусив наростати дуже швидко, мабуть, ще задовго до Володимирової християнізації. писар-рахунковець був неодмінним товаришем княжих мужів, які їздили збирати вири і всякі дані на князя. Поруч того, теж здавна, були потрібні люди для роботи, так би мовити, секретарської. З другого боку, розмноження церков і монастирів вимагало великих мас книг для богослужіння, для читання в церквах, трапезах тощо. Тодішнє списування вимагало багато часу і праці, і можемо собі уявити, скільки мусило займатися виготовленням хоч би найпотрібніших книг».

Варто зазначити, що освіта в школі і поза школою отримувалась у нас слов'янською, а не латинською мовою, як це було в школах Західної Європи. Це мало й позитивний результат, оскільки освіта була доступна кожному громадянину Київської Русі.

Істотний внесок у скарбницю української науки зробив Г. С. Сковорода (1722-1794 рр). Він вважав, що розумовий розвиток людини необхідний для пізнання навколишнього світу й самого себе - щоб дійти до істини, а джерелом знань - досвід, практику, життя. Учений відстоював необхідність навчання усіх дітей незалежно від їх соціального стану.

Т. Г. Шевченко (1814-1861 рр.) пристрасно мріяв про справжню народну школу, яка давала б учням міцні, глибокі знання і виховувала в душі любові до рідної мови. Він відстоював масову народну освіту, керуючись своїм знаменитим висловом: «І чужому навчайтесь, і свого не цурайтесь».

Отже, наведені вище теоретичні позиції щодо «освіти» та «права на освіту» підтверджують тезу про вагоме місце і суттєву значимість цього соціального явища.